

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Politologica XVI (2016)

ISSN 2081-3333

Rafał Chwedoruk

Uniwersytet Warszawski

Dywersyfikacja współczesnej lewicy oraz prawicy wokół sporów o politykę, państwo i instytucje

Wstęp

Problematyka instytucji politycznych znajdowała swoje odzwierciedlenie w myśli politycznej, w tym na niższym poziomie złożoności refleksji ideowej, tj. na poziomie programów partii politycznych. Kreślono w nich wizje przyszłych instytucji, dokonywano analiz dotąd funkcjonujących. XXI wiek, postępująca globalizacja i zarazem kolejne przejawy strukturalnego kryzysu dominującego paradygmatu teorii ekonomicznej zaczęły znajdować odzwierciedlenie także w programach partyjnych. Narasta dysonans między instytucjami politycznymi, których rozwój przypadł na XX wiek a wyzwaniem globalizującego się świata. Globalizacja oznaczała dla polityków osłabienie znaczenia instytucji państwowych (Held 1997: 8–10).

Badanie programów politycznych pozwala m.in. na uchwycenie zmian usytuowania partii w systemie partyjnym (Elisher 2010: 8). Celem niniejszego tekstu była analiza programów partyjnych w aspekcie koncepcji instytucji politycznych. Uwzględniono programy europejskich partii politycznych spełniających kryteria reprezentacji w parlamencie swojego państwa w XXI wieku. Wykorzystane zostały zarówno programy wyborcze (z wyborów parlamentarnych krajowych i europejskich), jak również, używając niemieckiego pojęcia – *Grundsatzprogrammen*, a więc dokumenty o bardziej uniwersalnym charakterze. Pominięto natomiast partie, które w XXI wieku cechowała niestabilność, wyrażona epizodyczną tylko obecnością w parlamencie. Na użytek analizy treści dokonano selekcji zawartości programów. Zastosowana została przede wszystkim kategoria 306 z badań nad programami partyjnymi, prowadzonymi od lat w skali międzynarodowej, obejmująca problematykę instytucji i systemów politycznych (Gemenis 2013: 3)¹. Nie sposób byłoby wykorzystać wszystkie treści dotyczące kluczowych kwestii z programów kilkudziesięciu partii, dlatego priorytetowo zostały potraktowane programy najważniejszych ugrupowań dla danej rodziny partii. Najistotniejszymi w kontekście tezy pracy były rodziny: socjalistyczna konserwatywno-chadecka oraz radykalna lewica, a także liberałowie².

¹ O kategoriach wykorzystanych do analiz programów czyt. np. Andrea Volkens, Sonia Alonso, Braulio Gómez (2014).

² Wykorzystano po jednym dokumencie dla każdego ugrupowania. O pojęciu rodzin partyjnych czyt. np. Andrzej Antoszewski, Ryszard Herbut (1995).

Treści programów poddano analizie w kilku kontekstach. Pierwszym z nich był stosunek do fenomenu polityki. Kanwą stanowiła teza, pochodząca jeszcze z lat pięćdziesiątych XX wieku, autorstwa brytyjskiego politologa Bernarda Cricka. Twierdził on, że główne nurty polityczne dążyły do destrukcji polityki pojętej jako działanie uzgadniające interesy grupowe i umożliwiające sprawowanie władzy. Tendencje apolityczności Crick dostrzegał w liberalizmie, przedkładającym prawa naturalne ponad politykę, mającym skłonności do akceptacji nomokracji, traktującym kapitalistyczny system ekonomiczny w kategoriach praw naturalnych. W realiach społeczeństwa obywatelskiego i rozwiniętej opinii publicznej, gdy rozwój społeczny ma charakter spontaniczny, polityk stawałby się tylko pośrednikiem, a nie kreatorem. Liberalny polityk chciałby korzystać z owoców polityki, ale wolałby nie mieć nic wspólnego z drzewem, z którego pochodzą. Natomiast konserwatyzm stawiał się w roli depozytariusza ponadkonwencjonalnego porządku, którego reguły, np. własność prywatna, sytuują się poza polityką, która zresztą bywała przez konserwatystów interpretowana jako *a priori* doktrynerska i konstruktywistyczna. Marksistowski socjalizm zaś lokował politykę w sferze nadbudowy, kreślił wizję likwidacji władzy nad ludźmi, uznawał politykę za siłę niemoralną i alienacyjną, w jej miejsce oferował, różną w skutkach, etykę celów ostatecznych (Crick 2004: 151–184).

Kolejną kanwą analizy stanowiła globalizacja i występująca także w niej tendencja antypolityczna. Neoliberalna doktryna ekonomiczna traktowała rynek jako naturalny i sprawiedliwy (w myśl idei sprawiedliwości komutatywnej), uniwersalizując jego reguły na życie społeczne. Fundamentem liberalizmu doby globalizacji była koncepcja podporządkowania państwa i instytucji publicznych mechanizmom rynkowym. Kategorie ekonomiczne stały się kategoriami analizy państwa i życia społecznego. Klasyczny liberalizm, w imię spontanicznego porządku, dążył do ograniczenia wszelkiej kontroli nad rynkiem, neoliberalizm natomiast zmierza do kontroli rynku nad życiem społecznym (Madra 2012: 22–23). Depolityzacja, ekonomizacja i technokratyzacja towarzyszą globalizacji i jej neoliberalnej legitymizacji. Sprzeciw wobec globalizacji, w kontekście problematyki instytucji, przybrał charakter dychotomiczny. Przeciwnikami globalizacji w sensie antyglobalizmu stały się różnorodne ruchy religijne, ekologiczne, ale także tradycyjne ruchy socjalistyczne. Alternatywną formą kontestacji były ruchy wpisujące się w pojęcie *counter-globalism*, wpisujące się w tezę Michaela Hardta i Antonio Negriego o potrzebie budowy *sui generis* antyimperium, nowych form demokracji i władzy. Antyglobaliści walczą *volens volens* o restytucję władzy państwa, alterglobalizm szuka nowych podmiotów instytucjonalnych o ponadpaństwowym charakterze i nowej suwerenności (Hardt, Negri 2005).

U źródeł globalizacyjnych i antyglobalizacyjnych podziałów socjopolitycznych można odnaleźć historycznie zakorzenione spory na osi kosmopolityzm–nacjonalizm. Co istotne, nie była ona w pełni spójna z klasyczną dychotomią lewica–prawica. Tendencje kosmopolityczne i nacjonalistyczne występowały albowiem wewnątrz obu komponentów diady lewica–prawica. Wyrastająca z dziedzictwa oświeceniowego uniwersalizmu lewica pełna była nurtów i działaczy o internacjonalistycznej

orientacji jak Ernesto „Che” Guevara czy niektórzy bolszewicki liderzy – Nikołaj Bucharin czy Karol Radek. Tu lokował się w zasadzie *en bloc* światowy anarchizm w jego różnych mutacjach. Także w partiach socjaldemokratycznych internacjonalistyczna orientacja wielokrotnie zaznaczała swoje istnienie, chociażby w koncepcjach demokracji międzynarodowej czy przy dążeniu do instytucjonalizacji ponadnarodowej stosunków pracy. W XIX wieku to partie socjaldemokratyczne należały do przeciwników handlowego protekcjonizmu, domagały się ograniczenia ceł, czyniąc to w imię ochrony poziomu życia ubogich konsumentów (Hanagan 2003: 10–11). Zarazem prekursorem lewicy byli w Stanach Generalnych i w pierwszych parlamentach porewolucyjnej Francji jakobini (i radykalniejsze od nich nurty rewolucyjne), których określano mianem patriotów, przeciwstawionych kosmopolitycznej arystokracji. W ten nurt wpisywał się faktyczny twórca pierwszej partii socjaldemokratycznej w latach sześćdziesiątych XIX wieku – Ferdynand Lassalle. Inny element propaństwowych tendencji socjaldemokracji stanowiła postawa większości partii wobec wybuchu pierwszej wojny światowej, a wreszcie także współtworzony przez demokratyczną lewicę i z nią utożsamiony model *welfare state*. Także w ruchu komunistycznym zaznaczały się orientacje patriotyczno-etastyczne, symbolizowane przez Stalina, Mao Tse-tunga, czy Nicolae Ceaușescu (Ree 2003: 9–16). Prawica wyrastała w końcu XVIII wieku z tendencji kosmopolityczno-feudalnych, a w myśleniu konserwatywnym niejednokrotnie pojawiały się wątki chrześcijańskiego uniwersalizmu, fascynacje średniowieczem, idee federalistyczne. Dopiero narodziny nowoczesnego nacjonalizmu przyniosły zmiany. Warto zauważyć, że nawet wśród najbardziej szowinistycznych nurtów faszystowskich funkcjonował swoisty semi-universalizm aryjski, a także tendencje paneuropejskie (Ferenc Szálasi, Otto Strasser), nadal obecne. Wiąże się z tym także okcydentalizm wielu nurtów prawicy, jednak historycznie częściej wiązanej z XX-wiecznym nacjonalizmem i patriotyzmem. Niektóre nurty prawicy zwalczały i zwalczają tworzenie transnarodowych instytucji politycznych. Szczególnie wśród formacji bazujących na prawosławiu i protestantyzmie łatwo o państwowo-narodowe determinanty. Brytyjscy torysi i amerykańscy republikanie w XIX wieku należeli do nurtów proprotekcjonistycznych (Milner 2004: 99). Włoski faszyzm wyrastał z orientacji etastycznej, w podobną stronę zmierzał też reżim generała Franco. Treści programów były zatem analizowane na osi, której jeden biegun stanowi akceptacja polityki i krytyka globalizacji, a drugi biegun – akceptacja globalizacji i krytyka polityki.

Drugim kontekstem analizy programów była kwestia stosunku do państwa i roli instytucji publicznych, utrzymania ich XX-wiecznego modelu, bądź osłabienia i zmiany ich charakteru. Przemiany tradycyjnych instytucji w dobie globalizacji i spory z tym związane pozwalają na odwołanie się do dwóch pojęć – średniowiecza i ładu westfalskiego. Rozpowszechnione w okresie międzywojennym przez Nikołaja Bierdiajewa pojęcie nowego średniowiecza (Bierdiajew 1936) znajduje dziś zastosowanie m.in. w teorii stosunków międzynarodowych. Tym mianem określa się procesy erozji suwerenności państw narodowych, deterytorializacji ładu międzynarodowego oraz kształtowania się nowych form globalnej suwerenności, płynnej,

pozbawionej centralnego ośrodka władzy. W wiekach średnich współistniały ze sobą różne instytucje – wielkie imperia, narodowe monarchie, miejskie gminy, plemiona, zaś w wymiarze struktury społecznej, feudalizm separował pod wieloma względami stany społeczne. Podobnie dzisiaj, w porządku globalistycznym, przy atrofii znaczenia państwa narodowego, zaznacza się pluralizm państwowych i niepaństwowych rozmaicie zorganizowanych podmiotów, zaś w strukturze społecznej narastają nierówności, tak na poziomie narodowym, jak i w skali globalnej (Ree 2003: 4–5)³. Antytezą średniowiecznej uniwersalizacji stał się tzw. ład westfalski, kształtujący się po 1648 roku. Jego dopełnieniem była rewolucja francuska i rewolucja przemysłowa, związane z procesami budowy państwa narodowego. Ono stawało się głównym podmiotem, z wyraźnie wskazanym terytorium, szerokim zakresem suwerenności, monopolem na przemoc, multilateralnym charakterem stosunków międzynarodowych. Osłabienie cesarstwa oznaczało wzmocnienie poszczególnych państw, dążenie do równowagi sił. W porządku wewnętrznym państwo podlegało centralizacji, pojawiała się nowoczesna biurokracja, partie polityczne itp. (Hanagan 2003: 3).

Druga oś analizy dotyczyła antynomii państwo–instytucje niepaństwowe, gdzie pierwszy biegun był równoznaczny z etatyzmem i dążeniem do utrzymania statusu i funkcji XX-wiecznego państwa, natomiast jego antynomia to idea przenoszenia funkcji państwa na inne podmioty, w tym prywatne, pozarządowe, a także transnarodowe.

Tezą tekstu jest uznanie, że współczesna prawica i lewica są wewnętrznie podzielone wzdłuż wspomnianych osi stosunku do polityki i globalizacji oraz instytucji (wedle biegunów „średniowiecza” i „ładu westfalskiego”). Lewica, akceptując kulturową internacjonalizację doby globalizacji, zarazem wyraża obawy przed globalizacją ekonomiczną, odwrotny proces zachodzi wśród ugrupowań prawicowych. W efekcie można mówić o bipolaryzującej tendencji dzielącej lewicę na „średniowieczną”, tj. akceptującą zjawisko globalizacji i szukającą alternatywnych form instytucjonalnych, oraz na „westfalską”, postrzegającą w państwie i typowych dla XX wieku instytucjach czynnik niwelujący skutki postponowanej globalizacji. Analogiczny proces zaszedł na prawicy, gdzie aprobacie globalizacji towarzyszyły krytyki sposobu funkcjonowania państwa, zwłaszcza w jego funkcjach społeczno-ekonomicznych, natomiast nurt „westfalski” stawiał na restytucję klasycznych instytucji politycznych, w tym państwa. Należy *a priori* zaznaczyć ograniczony charakter wszelkich generalizacji. Nie wszystkie programy partyjne cechowała wewnętrzna spójność. Wreszcie także, w poszczególnych dokumentach problematyka instytucjonalna miała różny status. W niektórych kwestiach niezbędne stało się wnioskowanie *ex silentio*, w sytuacji gdy program danej partii pomijał omawianą kwestię, ale w zbliżonych do niej wpisywał się w szerszą całość. Poza tym wciąż zaznaczają swoje istnienie narodowe determinanty, powodujące wyraźne różnice pomiędzy partiami tego samego nurtu w różnych państwach Starego Kontynentu. Istotą jest wskazanie tendencji, a nie ostatecznego i fundamentalnego podziału,

³ Nazwa średniowiecze może być tu o tyle myląca, że elementy takiego ładu utrzymały się aż do XIX wieku.

który w krótkim czasie stałby się nie tylko obiektem dominującego konfliktu, ale także np. wyznacznikiem nowej społeczno-politycznej *cleavage*.

Prawica „westfalska”

Do grona ugrupowań krytycznych wobec globalizacji i broniących przed-globalizacyjnych instytucji należy wpisać ugrupowania definiowane w kategoriach far right lub populistycznej prawicy. Najważniejszymi z nich w dzisiejszej europejskiej polityce zdają się być francuski Front Narodowy, Wolnościowa Partia Austrii (*Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ*), węgierski Jobbik – Ruch na rzecz Lepszych Węgier (*Jobbik Magyarorszáért Mozgalom*) oraz brytyjska Partia Niepodległości Zjednoczonego Królestwa (*United Kingdom Independence Party, UKIP*). Są to formacje w wielu kwestiach od siebie odległe, ale podobnie usytuowane, tj. najbardziej na prawo w systemach politycznych swoich państw.

Konserwatywny charakter systemu wartości tych ugrupowań wyrażał się m.in. w odniesieniach do pojęcia kultury narodowej. FPÖ nawiązywała do pojęcia *Kulturgemeinschaft* i Europy Ojczyzn⁴, Front Narodowy zapowiadał zaś, w ramach walki o kulturę narodową (konstatując brak narodu europejskiego), ochronę języka francuskiego, a także pejzażu Francji⁵. Nieufność wobec globalizacji wiązała się z krytyką pogłębiania i poszerzania międzynarodowej integracji, szczególnie politycznej. Front Narodowy określał ją jako „hazard”⁶, UKIP wskazywał, że brytyjska partycypacja w Unii Europejskiej oznacza zależność od mniej stabilnych państw członków UE. Lepiej zatem pozostać w instytucjach paneuropejskich i sprzeciwiać się integracji unijnej, czyniącej Wielką Brytanię „prowincją kraju zwanego Europą”⁷. Krytyka Unii w wydaniu „westfalskiej prawicy” podnosiła argumenty ekonomiczne. Zarzucano UE uległość wobec dyktatu międzynarodowych rynków, służebny charakter Europejskiego Banku Centralnego wobec grup interesów, Front Narodowy w takich kategoriach potraktował walutę euro⁸. Antyunijna argumentacja obejmowała kwestie polityczne, potępienie dążenia do animacji „superpaństwa”, wskazywano deficyty demokracji, promowanie małych, słabych politycznie regionów kosztem suwerennych państw narodowych, przerost technokratyzmu⁹. W imię obrony

⁴ „Parteiprogramm der Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) beschlossen vom Bundesparteitag am 18. Juni 2011 in Graz”, 1, http://www.fpoe.at/fileadmin/user_upload/www.fpoe.at/dokumente/2015/2011_graz_parteiprogramm_web.pdf, s. 1. Dostęp 17 września 2014.

⁵ „Notre Projet. Programme Politique du Front National”, 30, <http://www.frontnational.com/pdf/Programme.pdf>. Podobnie czyniła brytyjska UKIP, zob. „Believe in Britain. UKIP Manifesto 2015”, 61, <https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/ukipdev/pages/1103/attachments/original/1429295050/UKIPManifesto2015.pdf?1429295050>. Dostęp 17 września 2014.

⁶ „Notre Projet”, 3.

⁷ „Believe in Britain”, 39, 63, 67.

⁸ „Notre Projet”, 68.

⁹ „Notre Projet”, 3; „Radical change for national self-determination and social justice. A guide to Jobbik’s parliamentary electoral manifesto”, <http://www.jobbik.com/sites/default/files/Jobbik-RADICALCHANGE2010.pdf>, s. 21. Dostęp 17 września 2014..

suwerenności Jobbik proponował powrót do instytucjonalnego stanu integracji europejskiej z 1987 roku, tj. sprzed wejścia w życie Jednolitego Aktu Europejskiego¹⁰.

W programach FN i Jobbiku można także odnaleźć wizję świata multipolarnego, z otwartym zakwestionowaniem „logiki euroatlantyckiej”, zapowiedziami współpracy ekonomicznej z krajami Afryki¹¹ czy Azji¹². Jednym z antyunijnych argumentów UKIP jest konstatacja, że eurointegracja stanowi formę dyskryminacji członków *Commonwealthu*, partia ta pozostaje też niechętna Transatlantyckiej Strefie Wolnego Handlu (*Transatlantic Trade and Investment Partnership*, TTIP)¹³. Szwajcarscy ludowcy odrzucali członkostwo swego państwa w jakichkolwiek organizacjach międzynarodowych, czyniąc to w imię obrony szwajcarskiej *Sonderweg*, w tym m.in. neutralności państwa, podkreślając, że ich kraj, pozostając poza transnarodowymi formami kooperacji, stał się jednym z najwyższej rozwiniętych na świecie. W relacjach z Unią opowiadali się za ich bilateralnym charakterem¹⁴.

„Westfalska” prawica wyraźnie podkreślała atencję dla demokratycznych instytucji suwerennego państwa. Austriacy wolnościowcy odwołali się nawet do Wiosny Ludów, samostanowienia narodowego, republiki i pojęcia *Staatsbürger*¹⁵. Front Narodowy zapowiedział powołanie Ministerstwa Suwerenności¹⁶. Obie wspomniane partie otwarcie mówiły o obronie terytorium państwa. Francuscy narodowcy przyznali, że demokracja jest możliwa tylko w obrębie państwa. „Francja jest krajem, w którym demokratyczne tradycje wyrażają się na niwie narodowej, *via* państwo, silne jego społeczną legitymacją, jest zaś anomalią, że władza wykonawcza i ustawodawcza nie mogą znaleźć swobodnego wyrazu” – pisano, krytykując uległość państwa francuskiego wobec struktur ponadnarodowych¹⁷. Warte odnotowania są próby nawiązania do różnych instytucji związanych z państwowością XX wieku. Front Narodowy domagał się przywrócenia laickich standardów Republiki na podstawie prawa z 1905 roku, co miałoby ograniczać naruszanie świeckości przez islamistów¹⁸. Szwajcarska Partia Ludowa wskazywała na wyższość rodzimej demokracji, z jej fenomenem rozwoju demokracji bezpośredniej, nad regulacjami wewnątrz UE. „Od 1848 roku w Szwajcarii miało miejsce więcej wyborów i głosowań, niż we wszystkich innych krajach razem”¹⁹.

¹⁰ „Radical change”, 3.

¹¹ „Notre Projet”, 50. FN docenił wzmocnienie suwerenności państw Ameryki Łacińskiej.

¹² „Radical change”, 3, 21.

¹³ „Believe in Britain”, 12.

¹⁴ „SVP – die Partei für die Schweiz. Parteiprogramm 2015 bis 2019”, 8, 14, https://www.svp.ch/de/assets/File/Parteiprogramm_2015-d.pdf. Dostęp 17 września 2014.

¹⁵ „Österreich zuerst”, 3, 8.

¹⁶ „Notre Projet”, 6.

¹⁷ „Notre Projet”, 101.

¹⁸ „Notre Projet”, 6.

¹⁹ „SVP – die Partei für die Schweiz”, 8.

Propaństwowe treści dotyczyły także problematyki społeczno-ekonomicznej. Jobbik i UKIP krytkowały dokonane bądź zapowiadane procesy prywatyzacji usług publicznych, węgierscy nacjonaści awizowali konieczność obrony narodowej własności ziemi²⁰. Front Narodowy zapowiadał remunicipalizację zasobów wody²¹. Wspólnym motywem programów suwerennistycznej prawicy była reindustrializacja pod egidą państwa²². Brytyjscy niepodległościowcy zapowiedzieli odrodzenie rodzimego przemysłu węglowego, likwidowanego głównie przez rządy konserwatywnej prawicy²³. Na drugim biegunie znajdowali się szwajcarscy ludowcy głoszący radykalnie liberalny rynkowy program²⁴.

Paradoks radykalnej prawicy w podejściu do instytucji wyraża się tym, że krytykuje ona rządzące elity, zarazem broniąc zdominowanych przez główne nurty instytucji, wciąż często wyrastających z XX wieku. Remedium na kryzys demokracji przedstawicielskiej miałyby być demokracja bezpośrednia, w tym m.in. referenda²⁵.

Lewica „westfalska”

Po „westfalskiej” stronie dyskursu o instytucjach sytuuje się także część partii lewicowych, głównie komunistycznych i postkomunistycznych o niesocjaldemokratycznej tożsamości, a także irlandzka, silnie patriotyczna Sinn Féin. Ugrupowania te wyraziście krytykują globalizację. Rosyjscy komuniści posunęli się nawet do konstatacji „śmierci cywilizacji” i społecznego regresu²⁶. Radykalna lewica chętnie posługiwała się określeniem imperializmu jako elementu polityki, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych, w dobie globalizacji. Imperializm traktowano jako stadium globalnego kapitalizmu, walkę o panowanie nad złożami naturalnymi²⁷.

Ten nurt lewicy kreślił wizję wielobiegunowego świata, postępując przede wszystkim NATO i UE. Czescy komuniści jako podstawę pokoju międzynarodowego postrzegali ogólnoeuropejską organizację bezpieczeństwa opartą o doświadczenie porozumień helsińskich, konstatuując przy tym nienaruszalność granic w Europie ukształtowanych po drugiej wojnie światowej. Misje ONZ powinny być prowadzone tylko z mandatem Rady Bezpieczeństwa. Sprzeciwiali się stacjonowaniu

²⁰ „Believe in Britain”, 13; „Radical change”, 12.

²¹ „Notre Projet”, 20.

²² „Notre Projet”, 6; „Radical change”, 3.

²³ „Believe in Britain”, 39.

²⁴ „SVP – die Partei für die Schweiz“, 16–50.

²⁵ „Österreich zuerst”, 7, „Notre Projet”, 103. Front Narodowy i UKIP, niedoreprezentowane w parlamentach w stosunku do skali poparcia w społeczeństwie, opowiadały się za pięcioprzymiotnikowym prawem wyborczym.

²⁶ „Программа партии”, 1, <http://kprf.ru/party/program>. „Programm der Partei Die Linke Beschluss des Parteitags der Partei Die Linke vom 21./22./23. Oktober 2011 in Erfurt”, 23–25, http://www.die-linke.de/fileadmin/download/dokumente/programm_der_partei_di_e_linke_erfurt2011.pdf. Dostęp 17 września 2014.

²⁷ „Программа партии”, 25.

jakichkolwiek obcych wojsk na terenie swojego kraju, opowiadając się za wyjściem z NATO lub co najmniej z jego struktur wojskowych²⁸. Ich rosyjscy odpowiednicy, wskazując na zagrożenie dla ich państwa ze strony NATO, opowiadali się za współpracą z Chinami i państwami Ameryki Łacińskiej²⁹. Grecy komuniści widzieli podstawę stosunków międzynarodowych w rozwoju bilateralnych stosunków między suwerennymi państwami³⁰. Komuniści z Cypru za warunek jednoczenia Europy uznawali m.in. neutralność państw³¹. *Sinn Féin*, utyskując na zbyt wielką rolę dużych państw, proponowała powrót do Deklaracji z Laeken, jako podstaw regulacji wewnątrz wspólnot europejskich³². Nazwała inne irlandzkie partie, zgodne w sprawach integracji unijnej, mianem „yes-menów” Unii³³. *Die Linke* krytykowała szczególnie traktat z Maastricht i Lizbony. Jako pozytywny wzór wskazywała współpracę w ramach Alternatywy Boliwariańskiej (ALBA), opartą na równouprawnieniu poszczególnych państw i zachowaniu ich suwerenności³⁴. To niemieckie ugrupowanie, krytykując UE, dostrzegało jednak przesłanki jej reformy, demokratyzacji i wzmocnienia suwerenności państw³⁵. Podobne stanowisko zajęli cypryjscy komuniści, wierzący w możliwość współpracy europejskiej, ale po zrzuceniu dyktatu „wielkiego kapitału, oligarchii i niekontrolowanej władzy technokratów z Brukseli”³⁶.

Nie dziwi, że wśród partii komunistycznych wciąż funkcjonowały marksowskie schematy hegemonii ekonomii w życiu społecznym. Władza gospodarcza warunkuje panowanie polityczne. „Kapitalizm podkopuje podstawy demokracji jako panowania ludu”³⁷. Kryzys demokracji jest więc skutkiem kryzysu neoliberalnego modelu kapitalizmu. Potrzebna jest zatem odbudowa państwa, które stało się zakładnikiem rynków. Tymczasem mogłoby ono być użytecznym środkiem obrony przeciw dyktatorowi wielkich korporacji jako państwo prawa i *Sozialstaat*. Potrzebny staje się nowy styl polityki, m.in. jej odseparowanie od prywatnej przedsiębiorczości³⁸. Kapitalizm nie jest końcem historii. Należy przywrócić władzę rządowi państw z rąk Komisji Europejskiej, wzmocnić sektor publiczny w gospodarce³⁹. „Socialistyczne państwo

²⁸ „Program pro buducnost, Volební program 2013–2017”, 4–5, <https://www.kscm.cz/politika-kscm/volebni-program>. Dostęp 17 września 2014.

²⁹ „Программа партии”, 2.

³⁰ „Programme of the KKE”, 11, <http://inter.kke.gr/en/articles/Programme-of-the-KKE/>. Dostęp 17 września 2014.

³¹ „The Ideological and Political Identity of AKEL”, <http://www.akel.org.cy/en/?p=1489#.VqZ-yprhBkg>. Dostęp 17 września 2014.

³² „Putting Ireland First. Éire Chun Cinn. Sinn Féin Eu Manifesto 2014”, 23, https://www.sinnfein.ie/files/2014/EU_Manifesto_2014_Web.pdf. Dostęp 17 września 2014.

³³ Tamże, 10.

³⁴ „Programm der Partei Die Linke”, 27, 69.

³⁵ Programm der Partei Die Linke”, 66–68.

³⁶ „The Ideological and Political Identity of AKEL”.

³⁷ „Programm der Partei Die Linke”, 45.

³⁸ Tamże, 27, 76.

³⁹ „Putting Ireland First”, 11.

nie może podporządkować swojej politycznej aktywności prawu międzynarodowemu⁴⁰. Komunistyczna Partia Federacji Rosyjskiej stała na gruncie obrony „państwo-narodowych interesów”⁴¹. Warto zauważyć u rosyjskich i greckich komunistów wątki obrony narodowej kultury⁴².

Neoliberalny kapitalizm wzmocnił klasowe podziały współczesnych społeczeństw⁴³. W programach ultralewicy kładziono nacisk na zmiany własnościowe w gospodarce, wzmacniające własność publiczną. *Die Linke*, analizując politykę społeczną, sprzeciwiała się procesom *Entstaatlichung*⁴⁴.

Prawica „średniowieczna”

Główny nurt europejskiej prawicy złożony głównie z partii konserwatywnych, chadeckich, liberalno-konserwatywnych wpisywał się w pojęcie „średniowiecza”. Bliskie im w tej materii pozostają ugrupowania *stricte* liberalne. Ideologiczne podstawy wielu programów tych ugrupowań pozostawały eklektyczne, np. godzące tradycje konserwatywno-wpółnotowe z liberalizmem. Akcentowano przy tym pierwiastek indywidualistyczno-anty kolektywistyczny⁴⁵. Zaznaczała się wyraźnie akceptacja teorii totalitaryzmu. Na jej kanwie pojawiała się tendencja krytyki polityki. Niemiecka Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna (*Christlich-Demokratische Union*, CDU) wskazywała na potrzebę jej ograniczenia, właśnie z powodu doświadczenia państw totalitarnych. Uniwersalne prawa człowieka pozostają ważniejsze od suwerenności państwa⁴⁶. Położenie geograficzne nie może warunkować przestrzegania praw człowieka⁴⁷. Szwedzcy konserwatywni liberałowie odwołali się do różnych europejskich tradycji walki o wolność przeciw totalitaryzmowi. Natomiast hiszpańscy ludowcy mówili o potrzebie regeneracji polityki⁴⁸.

Programy partii prawicowych były jednoznacznie okcydentalistyczne. CDU, prócz przywołania modelu powojennych stosunków Niemiec z Francją, odwołała się do wspólnoty transatlantyckiej. Historię NRD sugerowała traktować nie

⁴⁰ „The Ideological and Political Identity of AKEL”.

⁴¹ „Программа партии”, 1.

⁴² „Программа партии”, s. 3; “Programme of the KKE”, 15.

⁴³ „Programm der Partei Die Linke”, 29.

⁴⁴ „Programm der Partei Die Linke”, 45.

⁴⁵ „Freiheit und Sicherheit. Grundsätze für Deutschland. Das Grundsatzprogramm. Beschlossen vom 21. Parteitag Hannover, 3–4. Dezember 2007”, 46, <https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/071203-beschluss-grundsatzprogramm-6-navigierbar.pdf?file=1>. Dostęp 17 września 2014.

⁴⁶ Tamże, 5.

⁴⁷ „L’Europe des Defis. Programme MR pour les élections européennes du 25 mai 2014”, 19, http://www.mr.be/fileadmin/user_upload/Programme_europe_en_-_MR_-_25_05_2014.pdf. Dostęp 17 września 2014.

⁴⁸ „Más sociedad, mejor gobierno. Programa electoral Partido Popular 2011”, 170, <http://www.pp.es/sites/default/files/documentos/5751-20111101123811.pdf>. Dostęp 17 września 2014.

jako fragment specyfiki wschodniej części kontynentu, ale jako element dziejów Niemiec i całej Europy⁴⁹. Węgierska Unia Obywatelska (*Magyar Polgári Szövetség, Fidesz*) jednoznacznie deklarowała, że „Węgry nie są pomostem między Zachodem i Wschodem”, ale częścią Zachodu⁵⁰. „Wolność zawsze przychodzi z Zachodu”⁵¹.

Próżno w konserwatywnych programach szukać krytyki globalizacji, a w przypadku CDU można skonstatować jej niemalże entuzjastyczną aprobatę, uznanie za przesłankę ogólnego rozwoju, która otwiera polityczne i ekonomiczne granice. Globalizacja zakończyła epokę bipolarnego podziału świata. „W dobie globalizacji każdy kraj jest naszym sąsiadem”. Po raz pierwszy w historii z Niemcami sąsiadują tylko ich przyjaciele⁵². „Musimy wykorzystać możliwości globalizacji dla naszego społeczeństwa” – deklarowała hiszpańska Partia Ludowa⁵³. „Podczas globalizacji splatają się kultury, społeczeństwa i rynki gospodarcze ponad narodowymi granicami. To tworzy wzrost i dobrobyt” – entuzjastycznie oceniali niemieccy liberałowie⁵⁴. Francuscy gaulliści kierowali się „przeciw demagogicznej demondializacji i Europie – fortecy”⁵⁵. Liberałowie z Niemiec zauważali, że docelowo miejsce polityki zagranicznej państw powinna zająć *Weltinnenpolitik*⁵⁶.

Globalizacja przyniosła wyzwania, które obligują do jakościowych zmian na poziomie instytucji. Partie prawicowe generalnie doceniały UE, wskazywały na potrzebę umocnienia jej suwerenności w globalizującym się świecie⁵⁷. Jak zauważali austriaccy chadecy, europejskie państwa są po prostu za małe, by sprostać problemom

⁴⁹ „Freiheit und Sicherheit”, 44. Brytyjscy torysi zdają się być formacją pośrednią między westfalską a średniowieczną prawicą, akceptując integrację europejską, odrzucając euro, krytykując biurokracizm i deficyt demokracji, podkreślając rolę parlamentów krajowych. Zob. „The Conservative Party Manifesto 2015. Strong leadership, a clear economic plan, a brighter, more secure future”, 74–75, <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/manifesto2015/ConservativeManifesto2015.pdf>. Dostęp 17 września 2014.

⁵⁰ „A stronger Hungary. The Manifesto of Fidesz (Hungarian Civil Union). December 2007”, 40, http://static.fidesz.hu/download/_EN/FideszPP2007_EN.pdf. Dostęp 17 września 2014. Należy zauważyć, że główny dokument programowy węgierskiego Fidesz w XXI wieku, wbrew możliwym stereotypom, pozostawał w zgodności z głównym nurtem zachodnioeuropejskiej prawicy, jeśli chodzi o okcydentalistyczną orientację.

⁵¹ Tamże, 38.

⁵² „Freiheit und Sicherheit”, 15–16.

⁵³ *Más sociedad, mejor gobierno*, 17.

⁵⁴ „Verantwortung für die Freiheit. Verantwortung für die Freiheit. Karlsruher Freiheitsthesen der FDP für eine offene Bürgergesellschaft. für eine offene Bürgergesellschaft. Beschluss des 63. Ordentlichen Bundesparteitages der FDP Karlsruhe, 22. April 2012”, 18, http://www.fdp.de/files/408/Karlsruher_Freiheitsthesen.pdf. Dostęp 17 września 2014.

⁵⁵ „Le Projet de l'UMP. 'Pour la France agir en Europe'. Élections Européennes le 25 Mai 2014”, 3, <http://www.arnaud-danjean.fr/wp-content/uploads/2014/04/Programme-de-lUMP-Europ%C3%A9ennes-2014.pdf>. Dostęp 17 września 2014.

⁵⁶ „Verantwortung für die Freiheit”, 90.

⁵⁷ Np. „L'Europe des Defis”, 8; „Le Projet de l'UMP”, 2.

globalnego świata⁵⁸. Wyzwaniem jest m.in. powstanie grupy BRICS (Brazylia, Rosja, Indie, Chiny, RPA), na które odpowiedzią mogłaby być *Transatlantic Trade and Investment Partnership* (TTIP)⁵⁹. Szwedzka centroprawica wskazała na szkodliwy charakter zamkniętych, homogenicznych wspólnot państwowych czy narodowych, albowiem otwartość pozostaje warunkiem rozwoju gospodarczego. Nawet Fidesz, postrzegany jako bliski nacjonalizmowi, stwierdzał, że izolacja narodu nie jest odpowiedzią na wyzwania globalizacji⁶⁰. „Ludzka przyszłość nie może tkwić w centralistycznym dyktacie państwa” – zaznaczali niemieccy liberałowie z Partii Wolnych Demokratów⁶¹. Część partii umiarkowanej prawicy cechowało niemalże apologetyczne podejście do integracji europejskiej i UE, pochwała „rodziny narodów” oraz wizje Starego Kontynentu, jak pisali belgijscy reformatorzy: *plus intégrée*⁶². Włoska Liga Północna, w ramach wizji przyszłej Europy, postulowała m.in. powszechne wybory przewodniczącego Komisji Europejskiej oraz unijną agencję ratingową⁶³.

Sceptycyzm w ocenie możliwości państwa miał strukturalny wymiar, korelował z ideą subsydiarności. Interwencja państwa nie zastąpi ludzkiej wspólnoty⁶⁴. Potrzebna jest „solidarna samoorganizacja społeczeństwa obywatelskiego, a nie samozatrudniona biurokracja”⁶⁵. Podkreślano potrzebę prymatu niepaństwowych wspólnot nad państwowymi instytucjami. Prawa człowieka i obywatela w kontekście ich konfliktu z suwerennością państwa powinny być umocowane w ramach międzynarodowego porządku⁶⁶. W programach prawicy można więc odnaleźć brak wiary w skuteczność państwa i zachęty do reform, m.in. profesjonalizacji instytucji, ich uelastycznienia, by zwiększyć skuteczność pod kątem konkurencyjności⁶⁷. Problemem Europy stał się brak reform⁶⁸. Nieefektywne państwo powinno ograniczyć się. Pozytywny kontekst nadano prywatyzacji gospodarki, liberalizacji usług.

⁵⁸ „Grundsatzprogramm 2015 der Österreichischen Volkspartei in der Fassung vom 12. Mai 2015”, 7, http://www.oevp-gross-st-florian.at/fileadmin/pdf/BPT_Partei-Grundsatzprogramm_2015_A5_Ansicht.pdf. Dostęp 17 września 2014.

⁵⁹ „L’Europe des Defis”, 20.

⁶⁰ A Stronger Hungary”, 39.

⁶¹ „Verantwortung für die Freiheit”, 26.

⁶² „L’Europe des Defis”, 1. W programie tego ugrupowania przywołano program Erasmus jako przykład kreacji przyszłości wspólnej Europy, s. 5.

⁶³ „Lega Nord. Programma Elezioni Politiche 2013. In Coalizione si impegna a promuovere e a realizzare enty la XVII Legislatura I seguenti punti programmatici”, 4, <http://www.leganord.org/phocadownload/elezioni/politiche/Programma%20Politiche%202013.pdf>. Dostęp 17 września 2014.

⁶⁴ „Idèprogram Partistamma 2011. Ansvar för Hela Sverige”, http://www.moderat.se/sites/default/files/attachments/ideprogram_partistamma2011.pdf. Dostęp 17 września 2014.

⁶⁵ „Verantwortung für die Freiheit”, 16.

⁶⁶ „Freiheit und Sicherheit”, 8, 50, 98.

⁶⁷ Np. „Más sociedad, mejor gobierno”, 17, 92 141–142.

⁶⁸ „Le Projet de l’UMP”, 4.

Nawet Fidesz zastrzegł, że interwencjonizm powinien mieć wyjątkowy charakter⁶⁹. Regulacji rynków należy dokonywać raczej na unijnym, aniżeli na państwowym poziomie, np. Komisji Europejskiej, tak, by deregulacja służyła wzmocnieniu konkurencyjności. Bez entuzjazmu, odwołując się do zasady subsydiarności, podchodzono do państwa jako podmiotu polityki społecznej. Solidarność społeczna nie jest albowiem zadaniem państwa⁷⁰. *Sozialstaat* wymaga korekt, dawne metody polityki społecznej okazały się być nieskuteczne, usiłowania zastąpienia np. solidarności rodzinnej nie przyniosły pożądanych efektów⁷¹. Pojawiało się to popularne pojęcie *flexicurity*⁷². Belgijscy Reformatory popierali mobilność zatrudnionych na wzorach USA i zarazem powstanie europejskiej inspekcji pracy⁷³. Krytyka państwa opiekuńczego i wizje debiurokratyzacji wiodły do idei popierania Trzeciego Sektora i NGO's jako alternatywy⁷⁴. Znamienne, że pozycje tożsame z głównym nurtem pracy zajęła włoska separatystyczna Liga Północna, także domagająca się antybiurokratycznych reform, a także zniesienia budżetowego finansowania partii politycznych⁷⁵. Niemieccy liberałowie sceptycznie oceniali „stare, ideologiczne recepty”⁷⁶.

Lewica „średniowieczna”

Partie socjaldemokratyczne, mimo wewnętrznego zróżnicowania, zaliczyć należy do grona ugrupowań „średniowiecznych”. W ocenie globalizacji można je ułożyć pomiędzy afirmatywną prawicą a etatystyczną, nostalgiczną krytyką globalizacji. Wyraźnie ujawniła się tutaj antynomia krytyki globalistycznego kapitalizmu i jego skutków dla spójności społecznej i demokracji z uniwersalistycznym horyzontem myślenia. Najlepiej socjaldemokratyczne podejście oddaje tytuł rozdziału w najważniejszym w ostatniej dekadzie dokumencie programowym SPD – *Szanse i zagrożenia globalizacji*⁷⁷. Szwedzka socjaldemokracja wskazywała na pozytywne skutki globalizacji, np. poprawę sytuacji Chin, Indii czy Brazylii⁷⁸. Alterglobalizm, a nie antyгло-

⁶⁹ „A Stronger Hungary”, 29.

⁷⁰ „Grundsatzprogramm 2015 der Österreichischen Volkspartei”, 12.

⁷¹ „Freiheit und Sicherheit”, 14–15.

⁷² „Más sociedad, mejor gobierno”, 36.

⁷³ „L'Europe des Defis”, 2.

⁷⁴ Np. „Grundsatzprogramm 2015 der Österreichischen Volkspartei”, 17; „Freiheit und Sicherheit”, 58, 90.

⁷⁵ „Lega Nord”, 3.

⁷⁶ „Verantwortung für die Freiheit”, 18.

⁷⁷ „Hamburger Programm. Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands beschlossen auf dem Hamburger Bundesparteitag der SPD am 28. Oktober 2007”, 7, https://www3.spd.de/linkableblob/1778/data/hamburger_programm.pdf. Dostęp 17 września 2014.

⁷⁸ „A Sweden for tomorrow. Extra Party Congress 25–27 March 2011. Socialdemokraterna”, 8, <https://www.socialdemokraterna.se/upload/Internationellt/Other%20Languages/2011/A%20Sweden%20for%20tomorrow.pdf>. Dostęp 17 września 2014.

balizm wynikał także z czynnika pragmatycznego. Państwo narodowe nie jest już w stanie radzić sobie z ponadnarodowymi problemami, ekonomicznymi, społecznymi, ekologicznymi. Nie wystarczy tu poziom europejski, partia socjaldemokratyczne wyraźnie wskazywały kontekst globalny i potrzebę wzmocnienia i reformowania ogólnosiwiatowych instytucji, takich, jak ONZ, Międzynarodowa Organizacja Pracy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy. Pozostawanie w ramach państwa narodowego byłoby „defensywne”⁷⁹. W programie SPD, podobnie jak w dokumentach ugrupowań prawicowych, stwierdzano, że „autorytarne i totalitarne rządy w XX wieku zdyskredytowały państwo”⁸⁰. Inaczej aniżeli radykalna lewica niemieccy socjaldemokraci odżegnywali się od nostalgii i nadziei na restytucję XX-wiecznego modelu. „Nie ma drogi powrotu do ery dawnego społeczeństwa przemysłowego i państwa narodowego XX wieku”⁸¹. „Główne partie, które dominowały w społeczeństwie przemysłowym w XX wieku, wydają się anachroniczne” – przyznawali włoscy demokraci⁸².

Partie socjaldemokratyczne nie deklarowały antypolityczności. SPD podkreślała prymat polityki i zrównoważonego rozwoju nad ekonomią⁸³. Szwedzka Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza podkreślała, że „polityka oferuje możliwości zmiany rozwoju społecznego w pożądanym kierunku”⁸⁴. Czescy socjaldemokraci pisali o potrzebie restytucji autonomii polityki, podczas gdy w epoce neoliberalizmu ideologia ta sprowadza politykę do „porozumienia neoliberalnych ekonomicznych ekspertów [...]. Globalny kapitał pozbawia politykę jej znaczenia”⁸⁵. Podobnie serbscy socjaliści (choć pozostający poza międzynarodową socjaldemokracją) deklarowali, że „stara polityka nie była już w stanie rozwiązywać problemów, ale polityka pozostaje jedynym sposobem zmiany stosunków społecznych w interesie większości”⁸⁶.

Istotą socjaldemokratycznych koncepcji była idea przeniesienia polityki, demokracji i państwa opiekuńczego na poziom międzynarodowy, docelowo globalny. Europa powinna stać się czymś więcej aniżeli tylko związkiem państw, postulowali niemieccy socjaldemokraci, przypominając, że ich partia od okresu

⁷⁹ „Sociální demokracie pro 21. století, Sjezdové materiály 36. sjezd ČSSD 18–19. března 2011, Brno”, 5, http://www.cssd.cz/data/files/socialni_demokracie_pro_21_stoleti.pdf. Dostęp 17 września 2014.

⁸⁰ „Hamburger Programm”, 31.

⁸¹ Ibid., 13.

⁸² „Partito Democratico. Manifesto dei Valori del Partito Democratico Approvato il 16 febbraio 2008”, 2, <http://www.partitodemocratico.it/gCloud-dispatcher/d2fd1f91-96df-4808-8f89-600f3148f3e2>. Dostęp 17 września 2014.

⁸³ „Hamburger Programm”, 18.

⁸⁴ „A Sweden for tomorrow”, 7.

⁸⁵ „Sociální demokracie pro 21. Století”, 6.

⁸⁶ „Србије главни одбор. Програм Социјалистичке Партије Србије. Београд 11. децембар 2010”, 8, <http://www.sps.org.rs/documents/PROGRAM%20SPS.pdf?lang=lat>. Dostęp 17 września 2014.

międzywojennego była zorientowana proeuropejsko. Unia w wizji SPD stawałaby się demokratyczną unią polityczną⁸⁷. Norweska Partia Pracy pisała o *Global Welfare Society* z prawem międzynarodowym stosowanym w każdym kraju⁸⁸.

Takie ujęcie problemu pokazywało pewną niespójność. Socjaldemokraci promując wizję globalnego społeczeństwa dobrobytu obudowanego instytucjami demokratycznymi i społeczno-ekonomicznymi, *de facto* przyznawali słabość istniejącego dotychczas *welfare state*. Zarazem jednoznacznie gloryfikowali tradycyjny model państwa dobrobytu. Szwedzka lewica podkreśliła sukces rodzimego modelu, którego podstawy nie są kwestionowane nawet przez oponentów⁸⁹. Czeska Partia Socjaldemokratyczna wskazywała jako błędną tezę, że europejski model społeczny przegrywa z azjatyckim i amerykańskim, podkreślając, że nieprzypadkowo podczas kryzysu gospodarczego z roku 2008 światowy neoliberalizm kolejny raz próbował podważyć europejskie zdobycze. Państwo dobrobytu stanowi dziedzictwo Zachodu, jest także silnie zakorzenione w czeskiej tradycji⁹⁰. Również SPD widziała w państwie socjalnym osiągnięcie cywilizacyjne XX wieku. Warto przy tym zauważyć, że SPD odżegnała się od wizji ujednoczenia standardów socjalnych w Europie, ograniczając się do wizji „politycznej stabilności”⁹¹.

Dążenie do przeniesienia państwa dobrobytu na poziom międzynarodowy, wiara w ideę takiego modelu, towarzyszyła w części programów socjaldemokratycznych świadomości potrzeby daleko posuniętych reform istniejących instytucji publicznych. Bez zmian państwo może stać się wręcz wrogiem obywatelom⁹². Grozi mu „biurokratyczne tutorstwo”⁹³. Wskazywano na potrzebę uelastycznienia instytucji. Irlandzcy laburzyści postulowali np. odpowiedzialność ministrów podobną do urzędniczej odpowiedzialności za podejmowanie decyzje⁹⁴. Oryginalnym motywem było wskazanie przez SPD miasta jako podmiotu polityki społecznej w przyszłości⁹⁵. Równoległe czeska socjaldemokracja, co obrazuje różnice ideowe w obrębie lewicy, wskazywała na niebezpieczeństwa wynikające z owładnięcia państwa

⁸⁷ „Hamburger Programm”, 27. SPD przypomniała tu swój program z Heidelbergu z 1925 roku, gdzie była mowa o Stanach Zjednoczonych Europy, jedności gospodarczej kontynentu „Das Heidelberger Programm. Beschlossen auf dem Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands in Heidelberg im Jahre 1925”, <https://www.marxists.org/deutsch/geschichte/deutsch/spd/1925/heidelberg.htm>. Dostęp 17 września 2014.

⁸⁸ „Moving Norway forward The Programme of the Norwegian Labour Party 2013-2017”, 9, <http://arbeiderpartiet.no/file/download/6201/77186/file/0604%20Program%20endelig%20engelsk%20versjon.pdf>. Dostęp 17 września 2014.

⁸⁹ „A Sweden for tomorrow”, 7.

⁹⁰ „Sociální demokracie pro 21. Století”, 5; „Hamburger Programm”, 54.

⁹¹ „Hamburger Programm”, 28.

⁹² „Partito Democratico”, 3.

⁹³ „Србије главни одбор”, 14.

⁹⁴ „One Ireland. Jobs, reform, fairness. Labour’s Manifesto 2011”, 51, http://www.labour.ie/download/pdf/labour_election_manifesto_2011.pdf. Dostęp 17 września 2014; „Hamburger Programm”, 54.

⁹⁵ „Hamburger Programm”, 34.

przez logikę rynku w efekcie ekspansji neoliberalizmu. Państwo staje się zakładnikiem agencji ratingowych⁹⁶.

Zakończenie

Analiza wybranych programów partyjnych pokazuje, że diada lewica–prawica, choć wciąż utrzymuje się, nie jest jednak ostateczna i wyczerpująca dla eksplikacji zróżnicowania ideowego i podziałów socjopolitycznych. Odmienność stosunku do globalizacji, polityki i instytucji zdywersyfikuje wewnętrznie oba człony dychotomii. Dla przyszłości partii politycznych i ich rywalizacji szczególnie ważne może być zarysowujące się zróżnicowanie między zwolennikami osłabiania polityki a zwolennikami rewitalizacji XX-wiecznych mechanizmów polityki, w których czołową rolę odgrywało państwo i jego instytucje. W zmodyfikowanej formie wciąż daje o sobie znać antyteza kosmopolityzmu i nacjonalizmu. Podobna aksjologia staje się kanwą dla różnorodnych koncepcji instytucji. Z jednej strony zjawiska kryzysowe w światowej gospodarce i polityce zdają się umacniać ugrupowania „westfalskie”, z drugiej zaś strony utrwalanie się globalizacji, poszerzanie stref wolnego handlu i konflikty zbrojne, dewastujące tradycyjne państwa narodowe, dostarczają argumentacji partiom „średniowiecznym”. Najtrudniejsza wydaje się być sytuacja partii socjaldemokratycznych chcących utrzymania państwa opiekuńczego i zarazem nie odrzucającego globalizacji.

Bibliografia

- Antoszewski Andrzej, Ryszard Herbut. 1995. *Socjaldemokracja w Europie Zachodniej. Studium porównawcze*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Bierdiajew Nikołaj Aleksandrowicz. 1936. *Nowe Średniowiecze. Los człowieka we współczesnym świecie*. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze Rój.
- Crick Bernard. 2004. *W obronie polityki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Elischer Sebastian. 2010. *Measuring and Comparing Party Ideology in Nonindustrialized Societies: Taking Party Manifesto Research to Africa*. „GIGA Working Papers” 139, https://giga.hamburg/en/system/files/publications/wp139_elischer.pdf. Dostęp 17 września 2014.
- Gemenis Kostas. 2013. *What to Do (and Not to Do) with the Comparative Manifestos Project Data*. „Political Studies” 61(S1), <http://doc.utwente.nl/85352/1/post12015.pdf>. Dostęp 17 września 2014.
- Hanagan Michael. 2003. *Labor internationalism and opposition to globalization: antiglobalism and counterglobalism*, <https://socialhistory.org/nl/events/anti-globalism-and-counter-globalism>.
- Hardt Michael, Antonio Negri. 2005. *Imperium*. Sergiusz Ślusarski i Adam Kołbaniuk (przeł.). Warszawa: WAB.
- Held David. 1997. „Democracy and Globalization”. *Max-Planck Institut für Gesellschaftsforschung Working Paper 5*, <http://www.econstor.eu/bitstream/10419/41649/1/639577814.pdf>. Dostęp 17 września 2014.

⁹⁶ „Sociální demokracie pro 21. Století”, 4.

- Madra Yahya M. 2012. „Neoliberal reason and its forms: Depoliticization through economization”, http://www.econ.boun.edu.tr/public_html/repec/pdf/201307.pdf. Dostęp 17 września 2014.
- Milner Helen V., Benjamin Judkins. 2004. „Partisanship, Trade Policy, and Globalization: Is There a Left–Right Divide on Trade Policy?”. *International Studies Quarterly*, 48, https://www.princeton.edu/~hmilner/forthcoming%20papers/ISQ_milner_judkins2004.PDF. Dostęp 17 września 2014.
- Ree van Erik. 2003. „Challenges to the New World Order: Anti-globalism and Counter-globalis”, <http://www.iisg.nl/research/vanree.doc>. Dostęp 17 września 2014.
- Volkens Andrea, Sonia Alonso, Braulio Gómez. 2009. „Content Analysing Multi-level Authority and Cultural Identity Claims A Complement to the Comparative Manifestos Project (CMP). Exemplified for Spanish Regional Manifestos”, <https://www.wzb.eu/sites/default/files/publikationen/discussionpapers/iv09-202.pdf>. Dostęp 17 września 2014.
- A stronger Hungary. The Manifesto of Fidesz (Hungarian Civil Union). December 2007, http://static.fidesz.hu/download/_EN/FideszPP2007_EN.pdf.
- A Sweden for tomorrow. Extra Party Congress 25–27 March 2011. Socialdemokraterna, <https://www.socialdemokraterna.se/upload/Internationellt/Other%20Languages/2011/A%20Sweden%20for%20tomorrow.pdf>. Dostęp 17 września 2014.
- Believe in Britain. UKIP Manifesto 2015, <https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/ukipdev/pages/1103/attachments/original/1429295050/UKIPManifesto2015.pdf?1429295050>. Dostęp 17 września 2014.
- „Das Heidelberger Programm. Beschlossen auf dem Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands in Heidelberg im Jahre 1925”, <https://www.marxists.org/deutsch/geschichte/deutsch/spd/1925/heidelberg.htm>. Dostęp 17 września 2014.
- Freiheit und Sicherheit. Grundsätze für Deutschland. Das Grundsatzprogramm. Beschlossen vom 21. Parteitag Hannover, 3.–4. Dezember 2007, <https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/071203-beschluss-grundsatzprogramm-6-navigierbar.pdf?file=1>. Dostęp 17 września 2014.
- Grundsatzprogramm 2015 der Österreichischen Volkspartei in der Fassung vom 12. Mai 2015, http://www.oevp-gross-st-florian.at/fileadmin/pdf/BPT_Partei-Grundsatzprogramm_2015_A5_Ansicht.pdf. Dostęp 17 września 2014.
- Hamburger Programm. Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands beschlossen auf dem Hamburger Bundesparteitag der SPD am 28. Oktober 2007, https://www3.spd.de/linkableblob/1778/data/hamburger_programm.pdf. Dostęp 17 września 2014.
- Idèprogram Partistamma 2011. Ansvar för Hela Sverige, http://www.moderat.se/sites/default/files/attachments/ideprogram_partistamma2011.pdf. Dostęp 17 września 2014.
- Le Projet de l'UMP. „Pour la France agir en Europe“. Élections Européennes le 25 Mai 2014. <http://www.arnaud-danjean.fr/wp-content/uploads/2014/04/Programme-de-l'UMP-Europ%C3%A9ennes-2014.pdf>.
- Lega Nord. Programma Elezioni Politiche 2013. In Coalizione si impegna a promuovere e a realizzare enty la XVII Legislatura I seguenti punti programmatici, <http://www.leganord.org/phocadownload/elezioni/politiche/Programma%20Politiche%202013.pdf>. Dostęp 17 września 2014.

- L'Europe des Defis. Programme MR pour les élections européennes du 25 mai 2014, http://www.mr.be/fileadmin/user_upload/Programme_europe_en_-_MR_-_25_05_2014.pdf. Dostęp 17 września 2014.
- Más sociedad, mejor gobierno. Programa electoral Partido Popular 2011, <http://www.pp.es/sites/default/files/documentos/5751-20111101123811.pdf>. Dostęp 17 września 2014.
- Moving Norway forward The Programme of the Norwegian Labour Party 2013–2017, <http://arbeiderpartiet.no/file/download/6201/77186/file/0604%20Program%20endelig%20engelsk%20versjon.pdf>. Dostęp 17 września 2014.
- Notre Projet. Programme Politique du Front National, <http://www.frontnational.com/pdf/Programme.pdf>. Dostęp 17 września 2014.
- One Ireland. Jobs, reform, fairness. Labour's Manifesto 2011, http://www.labour.ie/download/pdf/labour_election_manifesto_2011.pdf. Dostęp 17 września 2014.
- Österreich zuerst. Parteiprogramm der Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) beschlossen vom Bundesparteitag am 18. Juni 2011 in Graz, http://www.fpoe.at/fileadmin/user_upload/www.fpoe.at/dokumente/2015/2011_graz_parteiprogramm_web.pdf. Dostęp 17 września 2014.
- Partito Democratico. Manifesto dei Valori del Partito Democratico Approvato il 16 febbraio 2008, <http://www.partitodemocratico.it/gCloud-dispatcher/d2fd1f91-96df-4808-8f89-600f3148f3e2>. Dostęp 17 września 2014.
- Program pro budoucnost, Volební program 2013–2017, <https://www.kscm.cz/politika-kscm/volebni-program>. Dostęp 17 września 2014.
- Programm der Partei Die Linke beschluss des Parteitags der Partei Die Linke vom 21./22./23. Oktober 2011 in Erfurt, http://www.die-linke.de/fileadmin/download/dokumente/programm_der_partei_die_linke_erfurt2011.pdf. Dostęp 17 września 2014.
- Programme of the KKE, <http://inter.kke.gr/en/articles/Programme-of-the-KKE/>. Dostęp 17 września 2014, s. 11.
- Putting Ireland First. Éire Chun Cinn. Sinn Féin Eu Manifesto 2014, https://www.sinnfein.ie/files/2014/EU_Manifesto_2014_Web.pdf. Dostęp 17 września 2014.
- Radical change for national self-determination and social justice. A guide to Jobbik's parliamentary electoral manifesto, <http://www.jobbik.com/sites/default/files/Jobbik-RADICALCHANGE2010.pdf>. Dostęp 17 września 2014.
- Sociální demokracie pro 21. století, Sjezdové materiály 36. sjezd ČSSD 18.–19. března 2011, Brno. http://www.cssd.cz/data/files/socialni_demokracie_pro_21_stoleti.pdf.
- SVP– die Partei für die Schweiz. Parteiprogramm 2015 bis 2019. https://www.svp.ch/de/assets/File/Parteiprogramm_2015-d.pdf.
- The Conservative Party Manifesto 2015. Strong leadership, a clear economic plan, a brighter, more secure future, <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/manifesto2015/ConservativeManifesto2015.pdf>. Dostęp 17 września 2014.
- The Ideological and Political Identity of AKEL, <http://www.akel.org.cy/en/?p=1489#VqZ-yprhBkg>. Dostęp 17 września 2014.
- Verantwortung für die Freiheit. Verantwortung für die Freiheit. Karlsruher Freiheitsthesen der FDP für eine offene Bürgergesellschaft. für eine offene Bürgergesellschaft. Beschluss des 63. Ordentlichen Bundesparteitages der FDP Karlsruhe, 22. April 2012, http://www.fdp.de/files/408/Karlsruher_Freiheitsthesen.pdf. Dostęp 17 września 2014.
- Программа партии, <http://kprf.ru/party/program>, s. 1.

Србије главни одбор. Програм Социјалистичке Партије Србије. Београд 11. децембар 2010, <http://www.sps.org.rs/documents/PROGRAM%20SPS.pdf?lang=lat>. Dostęp 17 września 2014.

Diversification of contemporary left wing and right wing in the context of politics, state and institutions

Abstract

Globalization brought about the weakening of state institutions and delegitimation of politics in general. This was reflected in the programs of political parties. The article analyses political parties' programs of key European parties of the 21st century. The varied and diverse approach to the phenomenon of politics was explained, with the antithesis being the neoliberal depoliticization, economization and technocratization, as well as the antiliberal revitalization of politics. The antithesis of nationalism-cosmopolitanism was also mentioned for that purpose. The division into right wing and left wing nowadays turns out to be substituted with a division into the supporters of maintaining the traditional politics, the role of state and state institutions, and the supporters of further dismantle. Symbolically speaking the opposing sides could be portrayed as advocates of "the Peace of Westphalia" order and supporters of "New Middle Ages".

Key words: politics, neoliberalism, New Middle Ages, Peace of Westphalia order, left wing, right wing, state, institutions